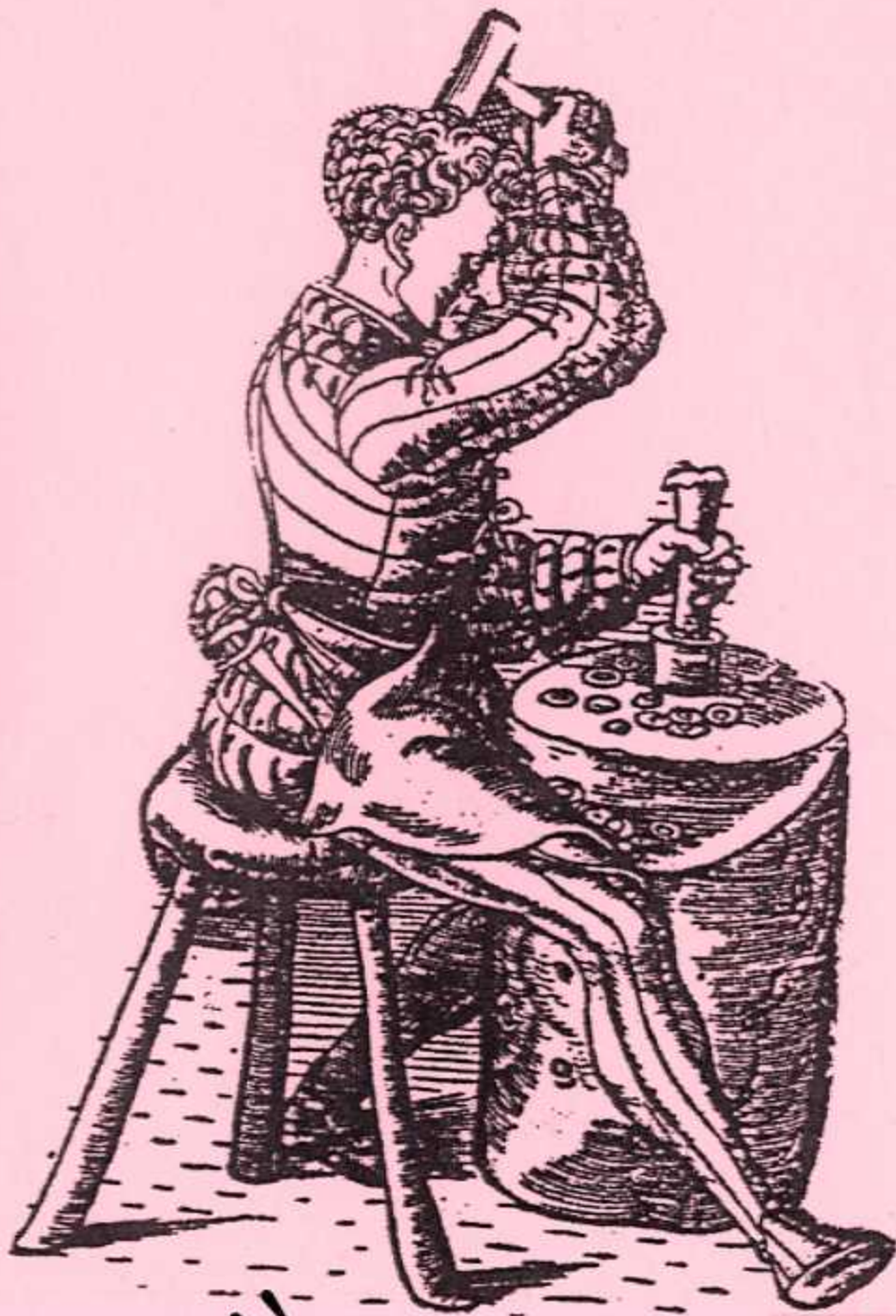

Heemkundige Kring

MAGAZINE

Dr. Croquet - Walem

!!! Extra !!!

nummer 15 - winter 2009

Colofon

Dit magazine is een uitgave van de
vzw Heemkundige Kring Dr. Croquet
Kloosterstraat 76 | B-2800 Walem
info@heemkundewalem.be

Jaargang 4, nummer 15, winter 2009/2010

U kan lid worden door overschrijving van
€7 op rekening nummer 733-2426000-60.
Dan krijgt u de volgende nummers van ons
tijdschrift in uw bus.

Redactie en medewerkers van dit nummer:
Willy Geets, Tom Van Buggenhout,
Kris Verreth.

Wij danken in het bijzonder onze creleden:

▼
2
▲

Andries - Van der Goten
Berge Jan
De Wilde Jan
Goyvaerts E.
Kuypers Jan
Liekens Jo
Merckx - Tanghe
Morrens Paul
Peeters - Van Laer
Pittoors Willy
Poot - Janssens
Resseler Alex
Rymenams Frans
Van de brul Dirk
Van der Kuylen B
Van Walleghe U.

Voorblad:
De muntslager

Inhoud

Naar een nieuw decenium

In het editoriaal kijken we terug en
blikken we vooruit

Het muntatelier van Walem op de numismatische kaart geplaatst

In de 15de eeuw werd in Walem munt
geslagen. Willy Geets schetst dit stukje
geschiedenis van het dorp.

E D I T O R I A A L

Naar een nieuw decenium

De eerste sneeuw van deze winter is gevallen, een goede aanzet voor het eindejaar. Niet alleen omdat sneeuw prachtig kan zijn, sneeuw vertraagt ook ons leven: auto's beginnen te schuifelen, iedereen vraagt zich kritisch af of men wel echt buitenhuis moet gaan. Hierdoor wordt het echt stil. Een ideale setting voor de eindejaarsfeesten.: stilstaan, achteruit kijken, evalueren maar evengoed vooruit kijken

Net als vorig jaar zorgen we in de eindejaarsperiode voor iets extra, we publiceren een extra magazine, opnieuw rond één specifiek thema. Ditmaal gaan we ver terug in de tijd, en werpen het licht op een -weliswaar korte- periode waarin te Walem munt geslagen werd.

Hiervoor hebben we beroep kunnen doen op een externe auteur, een specialist in de materie. Willy Geets is secretaris van de raad van beheer van het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde en is eveneens lid van onze kring. We zijn heel blij dat hij ons aangeboden heeft om een artikel dat hij eerder geschreven had te publiceren in ons tijdschrift, en via deze weg willen we hem daarvoor bedanken.

Eerder verscheen dit artikel omtrent de muntslag in Walem tijdens de middeleeuwen, reeds in het jaarboek 2008 van het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde, door publicatie in ons tijdschrift bereikt deze informatie nu ook het publiek van de heemkundige kring.

Ondertussen spoedt het jaar 2009 zich naar het einde toe. De heemkundige kring sluit dan ook zijn werkjaar af, en maken we plannen voor 2010 en de volgende jaren. Onze tentoonstelling "Walem Creatief" in de maand november was een succes, via deze weg nog eens een warm dank-u-wel aan al degenen die dit hebben mogelijk gemaakt, en aan alle bezoekers. Maar we rusten niet op onze lauweren: de ideeën voor een volgende tentoonstelling worden uitgewerkt (zie ook de oproep verder in dit boekje).

In 2009 hebben we kunnen vaststellen dat het aantal leden van de kring nog steeds stijgt, uiteraard hopen we dat dit in 2010 nog steeds het geval zal zijn. Daarom roepen wij jullie alvast op om het lidmaatschap te vernieuwen. Ondanks de crisis hebben wij het lidgeld nog niet verhoogd, het is nog steeds €7, en schenkt u ons €25 dan wordt u erelid. Voor een originele "drielanders" geslagen in het muntatelier van Walem, willen we wel onderhandelen over levenslang lidmaatschap.

Vanwege de heemkundige kring wensen we jullie prettige eindejaarsfeesten en een voorspoedig en gezond 2010!

tvb

▼
3
▲

Het muntatelier van Walem op de numismatische kaart geplaatst

INLEIDING

Walem, vandaag een kleine deelgemeente van Mechelen aan de linkeroever van de Nete, bezat in woeliger tijden een muntatelier van het hertogdom Brabant. Inderdaad sloeg Filips van Saint-Pol tussen 1420 en 1422 te Walem munt in zijn functie van ruwaard (lees, in hedendaags Nederlands, gouverneur of tijdelijk regent) van dit hertogdom. Ook de Staten van Brabant hebben in dit kleine dorp vergaderd. U ziet, Walem heeft wel meer vlees in de kuip dan alleen haar 19de eeuwse fort.

Vooraleer aandacht te schenken aan de munten keren we terug in de tijd en maken de situatieschets van de Vrijheid Walem (of, zoals toen gespeld, "Waelhem") en peilen we naar de genealogie van Philips van Saint-Pol.

DE VRIJHEID WAELHEM

Walem was centraal gelegen in het toenmalige hertogdom Brabant-Limburg, maar lag in de schaduw van de Heerlijkheid Mechelen, die op dat ogenblik tot het machtige Vlaanderen behoorde. De gunstige ligging ervan op de as Antwerpen-Brussel, aan de oversteekplaats van de Nete, vormde door de eeuwen heen een grote bron van inkomsten, maar maakte deze plaats tevens het decor van militaire activiteiten.

De vroege geschiedenis van de Vrijheid Walem wordt beschreven in *Histoire des Environs de Bruxelles* door Alphonse Wauters [14]. Over de keure van de Vrijheid Walem uit 1365 publiceerde Alfons Gielens, conservator van het Staatsarchief te Antwerpen [8]. Wie geboeid is door de geschiedenis van Walem en zijn heemkundige kennis wil aanscherpen, raadplege de webstek van de Heemkundige Kring dr. Croquet op www.heemkundewalem.be. De lezer vindt er een uitgebreid overzicht van lokale informatie, genealogie, geschiedenisbronnen, enz., verrijkt met nuttige links naar andere websites.

Deze publicaties leren ons dat Walem op het einde van de 12de eeuw eigendom was van de Berthouts, heren van Mechelen, Duffel en Geel, enz. Uit een document van 1255 blijkt dat het dorp op dat ogenblik reeds eigen schepenen had, en dat de exacte grenzen van de Vrijheid Walem zouden zijn vastgelegd op de zondag na de octaven van Driekoningen van dat jaar. De oppervlakte van de Vrijheid Walem was overigens beperkt, namelijk 68 bunder of ongeveer 84 hectare (op basis van 1 bunder = 400 roeden en 1 Mechelse roede = 0,003091 ha) [10].

Wat het economisch belang van Walem betreft, geeft A. Wauters [14] enkele relevante statistieken :

– bij de volkstelling van 1435 in Brabant bleek dat Walem 366 haardsteden (lees woningen) telde ; in 1480 waren er 121 woningen, een aantal dat evolueerde naar 234 woningen in 1525, 12 woningen, 2 brouwerijen, 7 herbergen, 4 handelszaken en 1 buitenverblijf in 1686, en 222

woningen in 1846 ;

– de auteur schat het aantal inwoners in het midden van de 15de eeuw op meer dan 2.000 ; hij vermeldt dat er 704 inwoners waren in 1786, 1102 in 1831 en 1035 in 1846.

De eerst drastische en dan geleidelijke afname van de bevolking van Walem van de 15de tot het begin van de 19de eeuw had meerdere oorzaken, waaronder de verwoestende brand van 14 juli 1458 (die 200 woningen vernielde), bezettingen en onlusten ten tijde van Karel V, de plundertochten van de beruchte Gelderse krijgsheer Maarten van Rossum in 1542, de bijna volledige verwoesting van Walem door de Spanjaarden op 18 oktober 1576 (Sint-Lucasdag) in volle godsdienstoorlog, het hernemen van de vijandelijkheden met de Noordelijke Nederlanden na 1621, en tenslotte de pest in 1636 in Mechelen en omstreken. Het is evident dat de overlevende inwoners hun heil zochten op veiligere plaatsen, en Walem daardoor met de tijd een leegloop heeft gekend.

WALEM EN FILIPS VAN SAINT-POL ^{1/}

Om het verband tussen Walem en Filips van Saint-Pol toe te lichten, gaan we de verschillende verpandingen na die Walem heeft ondergaan vanaf Catharina Berthout. Zij was de enige dochter en laatste afstammeling van Hendrik IV Berthout, heer van Duffel en Geel, en bracht de Vrijheid Walem in 1353 mee als bruidschat bij haar huwelijk met Diederik van Hoorne, heer van Perwez (zie De Cantillon [3]). Hun zoon Willem (Guillaume) liet slechts één dochter na, Maria, die trouwde met Jan Stuart, graaf van Marr en van Yerniac. Wanneer deze gravin van Marr weduwe werd en in financiële moeilijkheden raakte, verkocht zij in 1410 "la haute et basse justice de Duffel et Waelhem, moyennant 20 000 couronnes de France dont la valeur fut fixée à 41 plaques la pièce" aan Antoon van Bourgondië, de toenmalige hertog van Brabant (zie De Coster [4]).

Deze Antoon (° 1384 – † 1415) was de tweede zoon van Filips de Stoute van Bourgondië en Margareta van Male, en broer van Jan zonder Vrees († 1419) ; hij verwierf zijn hertogelijke titel van Brabant op een vrij gecompliceerde wijze, en wel als volgt.

In 1355 volgde Johanna haar vader Jan III op als hertogin van Brabant. Omdat haar huwelijk met de intussen overleden Wenceslas I van Luxemburg kinderloos was gebleven, stelde ze in 1396 de haar nicht Margareta van Male en haar zonen officieel aan als haar erfgenamen. Margareta was immers de dochter van Johanna's zuster en haar nauwste bloedverwante. Nadat deze opvolgingsregeling in 1401 ook door de Staten van Brabant was bekrachtigd, droeg Johanna het feitelijk bestuur van Brabant over aan Margareta, die er haar zoon Antoon als ruwaard aanstelde. Na het overlijden van zijn moeder in 1405 kreeg Antoon ook het voogdijschap over Antwerpen ; het werd opnieuw verenigd met Brabant, waarvan het sinds 1356 was gescheiden.

Na de dood van Johanna werd Antoon volwaardig hertog van Brabant ; hij onderschreef er op 18 december 1406 de Blijde Inkomst. Enkele maanden voordien had hij een familieverbond gesloten met zijn broer Jan zonder Vrees en zijn zwager Willem VI, graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland. Zijn eerste vrouw Johanna van Saint-Pol (dochter van Walerand van Luxemburg, graaf van Ligny en Saint-Pol) schonk hem drie kinderen, onder andere de latere Jan IV en onze Filips. Na haar overlijden in 1407 hertrouwde Antoon in 1409 met Elisabeth van Görlitz, eveneens uit het Luxemburgse Huis. Dit huwelijk verschafte hem in 1411 de titel van hertog van Luxemburg, evenals de keizerlijke erkenning van zijn opvolging in Brabant.

Inmiddels nam de strijd om de macht in Frankrijk, waarbij Antoon zijn broer Jan zonder Vrees steunde, een hachelijke wending. Antoon wist zich uit de dreigende omsingeling van het Bourgondische kamp te redden door de Vrede van Atrecht tot stand te brengen (4 september 1414). Nadien bleef hij trouw aan de Franse koning, in wiens dienst hij in 1415 sneuvelde in de Slag bij Azincourt tegen de Engelsen. In het hertogdom Brabant werd hij opgevolgd door zijn oudste zoon Jan (° 1403 – † 1427), die op dat ogenblik slechts 12 jaar oud was.

Tot zijn meerderjarigheid in 1418 (op de leeftijd van 15 jaar, naar het Ripuarische of middelfrankische gewoonterecht) stond Jan IV onder voogdij van een regentenraad, samengesteld uit leden van de Staten van Brabant. Deze raad regelde trouwens het huwelijk van Jan IV met Jacoba van Beieren, de weduwe van de Franse dauphin en gravin van Holland, Zeeland en Henegouwen. Het was de bedoeling om door deze echtverbintenis, die op 10 april 1418 te Den Haag voltrokken werd, een grote machtsconcentratie te doen ontstaan, maar uiteindelijk legde ze de basis voor de opslorping van deze vorstendommen door het Bourgondische huis. Jan IV raakte immers spoedig in onmin met Jacoba, onder meer omdat hij haar belangen van gravin van Holland en Zeeland onvoldoende verdedigde tegen de manipulaties van haar oom Jan van Beieren, elect^{2/} van Luik. Bijgevolg vroeg Jacoba de paus om ontbinding van hun huwelijk. Het eigenzinnige beleid van Jan IV stuitte ook in de Brabantse steden op verzet. Toen Jacoba in april 1420 Jan IV verliet, kozen de Staten van Brabant dan ook partij voor haar, en beslisten ze op een bijeenkomst te Vilvoorde op 29 november 1420 om Jan's jongere broer Filips van Saint-Pol (° 1404 – † 1430) aan te stellen tot ruwaard van Brabant. Henegouwen ging naar een telg uit het huis van Luxemburg en Holland-Zeeland ging naar Filips van Bourgondië, graaf van Vlaanderen.

▼
6
▲

Jan IV en zijn jongere broer Philips van Saint-Pol
Afbeelding door Antonio de Succa [18]

Aan het ruwaardschap van Filips van Saint-Pol kwam reeds een einde in de eerste maanden van 1422, toen Jan IV, Filips van Saint-Pol en de Staten van Brabant een verzoeningsverdrag^{3/} sloten, waarbij Filips van zijn ruwaardschap afzag mits een "peyne" van 20.000 gouden kronen, en Jan IV in zijn macht werd hersteld.

Toen Jan IV op 17 april 1427 overleed, volgde Filips hem op in het hertogdom Brabant-Limburg. Hij stierf echter plots op 4 augustus 1430 in Leuven aan de gevolgen van een korte ziekte, terwijl zijn bruid naar hem op weg was. De opvolging van Brabant en Limburg ging op 5 oktober 1430 naar zijn volle neef Filips de Goede, hertog van Bourgondië en sinds 1419-1420 graaf van Vlaanderen, Holland, Zeeland, Artois en Franche-Comté. Op dat ogenblik kwamen Brabant en Vlaanderen dus onder één centraal gezag.

De gravin van Marr bekwam echter Walem terug (de exacte datum is niet bekend). Uit het testament van deze dame blijkt dat de Vrijheden Duffel en Walem terugkeerden naar een tak van de familie Hoorne.

DE MUNTSLAG TE WALEM

Uit eigentijdse documenten blijkt ondubbelzinnig dat Filips van Saint-Pol, tijdens zijn ruwaardschap van Brabant, te Walem munt sloeg voor Brabant. Later muntte hij ook op andere plaatsen, vermoedelijk te Rumingham (Artois)^{4/} en te Elincourt^{5/}. Al zijn munten als hertog van Brabant sloeg hij te Leuven (vanaf 26 augustus 1429, datum van zijn eerste muntordonnantie als hertog).

Filips van Saint-Pol doorbrak te Walem eigenlijk het muntslagmonopolie van de vorst, in casu de hertog van Brabant, door zich rechten als muntheer in zijn hoedanigheid van ruwaard toe te eigenen.

Een factor die in dit verband zeker niet mag worden veronachtzaamd, is het feit dat de Staten van Brabant bij de aanvang van het jaar 1422 te Walem vergaderden. Ze zochten er een uitweg om de woede van keizer Sigismund af te wenden, die zeer verontwaardigd was over de arrestatie van Duitse ridders te Brussel [14]. De keuze van Walem als vergaderplaats was geen éénmalige gebeurtenis: uit de lijst van bijeenkomsten van één of meerdere entiteiten van de Staten van Brabant van A. Uyttebrouck [13] blijkt dat dit tussen 1411 en 1430 zestien keer gebeurde^{6/}. Dit aantal moet wel worden gezien binnen het perspectief van een totaal van 767 vergaderingen over dezelfde periode. Er bestaat een vermoeden dat deze vergaderingen plaatsvonden in de abdij van Roosendaal, die toen tot Walem behoorde. Als Heer van Duffel en Walem had Filips van Saint-Pol zeer vermoedelijk heerlijke rechten (zoals de beschikking over kamers en ondergeschikten) binnen die abdij. De centrale ligging in het toenmalige Brabant, de beschikbaarheid van de infrastructuur van Roosendaal en vooral de neutraliteit van Walem, te beschouwen binnen de vrijwel continue twisten tussen de voornaamste Brabantse steden, maakten van Walem een geschikte pleisterplaats voor dergelijke bijeenkomsten.

De opening en de sluiting van muntplaatsen stonden in nauw verband met de veilige aanvoer van muntmetaal en met de prijs van het metaal. Dat een muntatelier werd geopend op dezelfde plaats als waar de Staten van Brabant vergaderden, hoeft ons niet te verwonderen. De Staten van Brabant

▼
7
▲

waren immers steeds geïnteresseerd in het uitoefenen van hun toezicht op de muntemissies.

Uit de “Scabinaele aktens der Vryheyd van Waelhem” [15], blijkt dat op 29 april 1578 Jan Froymont een afgebrande hofstee, genaamd “de Munte”, verkocht aan de kerk van Walem, en dat op dezelfde datum deze laatste die hofstee doorverkocht aan Lambert Faes en diens echtgenote. De getranscribeerde tekst van beide overeenkomsten [15] wordt hierna weergegeven:

“ *De Kerke van Waelhem.*

Wij Schepenen der Vryheyd van Waelhem etc. dat op heden datum van desen voor den drossaert ende voor ons comen ende gecompereert is Jan Froymont ende heeft wel ende wettelyk bekend vercocht thebbende bij tittle van wettige vercooper Carle van Nuffle als kerkmeestere der kerken van Waelhem ende totter zelve kerken behoeff zekere affgebrande hofstede genaempt de munte gelegen inde regte straete comende metter eendere syde aen Jan Degreve ende ten tweeder dabbisse van Roosendaele achter aande Leybeke ende vooraan aan sheeren straete ende warranderende op twee cappuynen sheren cyns ende vyff stuivers erffelyk der zelve kerken zonder meer commers van op uitgaende ende naerdien etc. zo es de voorschreven Caerle van nuffle inde qualiteyt voorschreven daarinne gegoeit ende heeft etc etc, gelovende etc behoudelyk etc gedaen op den xxix aprilis xv^o lxxvij

Wij Schepenen etc. dat op heden datum van desen voor den drossaert ende voor ons comen ende gecompereert is Caerle van nuffle als kerkmeester der kerke van Waelhem ende heeft inder zelve qualiteyt met auctorisatie van myn heere drossaert ende schepenen voorschreven bekend vercocht thebbende wel ende wettelyk gegoeit ende geërfst Lambrecht Faes ende Cathrina N syne wettige huysvrouwe eene affgebrande hofstede gemeynlyk geheten de munte, gelegen in de regte straete alhier comende metter eendere syde aen Jan Degreve ende, ter tweeder dabbisse van Roosendaele achter aen de Leybeke ende vooraan aan sheeren straete ende voorts in alder veughe ende manieren als voorschreven comparant indier voorschreven qualiteyt gecocht ende verkregn heeft op heden datum dezer iegens Jannen Froymont navolgende den erffbrieve daaraf zynde op heden voor ons gepasseert ende daer deze iegenwoordige getranstipeert gewarrandeert op twee cappuynen heden cyns ende vyf stuivers der zelve kerken tsjaers erffelyk ende naerdien etc zo es etc gelovende etc behoudelyk etc in kennisse etc gedaen opden xxix aprilis xv^o lxxvij”

Deze “regte straete” en “de Munte” zijn afgebeeld op de kaart van de binnenflap van het werk Van Waelhem tot Walem, uitgegeven door de Heemkundige Kring dr. Croquet [2].

Deze kaart is geen kopie van een historische kaart uit de tijd, maar ze werd in 1941 getekend door G. De Bruyne op basis van de resultaten van het onderzoek van A. Goetstouwers [9]. De historische correctheid van deze kaart moet dus in dit kader worden begrepen.

Kaart van Walem uit 1941 waarop de Munte gesitueerd wordt

“De Munte” zou gelegen zijn tussen de huidige Lakenraamstraat (toen “Raemstraete”) en de huidige Pastorijstraat (toen “Nolierstraete”). De inplanting van “de Munte” zoals A. Goetstouwers deze voorstelt is mogelijk gebaseerd geweest op de volgende tekst, eveneens uit de “Scabinaele akten der Vryheyd van Waelhem” [16]. Hierin wordt de verkoop vermeld, op 5 maart 1609, door Hendrik Ketels, van een erf geheten “De Duyve” samen met “de Munte”, waarvan de tekst een locatie toelaat zoals A. Goetstouwers ze heeft laten optekenen in 1941 :

“ 1609, 5 meert

Transport door Hendrik Ketels en Margareta Valcx syne huysvrouwe ten profyete van ... een schoon erve met bauwinge daaropgemaekt, boomgaard en een stuk land agter aen gelegen groot een bunder alhier in de regte straet genaemd de Duyve met 2 andere distincte erven daaraan of neffense gelegen, d'enen genaemd de Munte palende aan tshuttershof Zuyd, deraemstraet noord, de noliersstraet oost en de regte straet west. folio 61”